

УДК 811.111'25

Дробязко Ю.І., Лебедєва М.О.
(Київ, Україна)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Стаття присвячена лексико-граматичним аспектам відтворення англомовних термінів сфери ядерної енергетики в українських перекладах. У дослідженні висвітлено загальні особливості підходу до перекладу науково-технічної літератури та способи адекватної передачі змісту термінологічних одиниць сфери ядерної енергетики.

Ключові слова: термін, лексико-граматичні трансформації, класифікація, ядерна енергетика.

Статья посвящена лексико-грамматическим аспектам отображения английских терминов сферы ядерной энергетики в украинских переводах. В исследовании представлены общие особенности подхода к переводу научно-технической литературы и способы адекватного отображения содержания терминологических единиц сферы ядерной энергетики.

Ключевые слова: термин, лексико-грамматические трансформации, классификация, ядерная энергетика.

The article deals with lexico-grammatical aspects of representing English terms in the field of nuclear power in Ukrainian translation. The research shows general approaches towards translation of scientific literature and the ways of adequate translation of terminological units in the field of nuclear power.

Key words: term, lexico-grammatical transformations, classification, nuclear power.

Невпинність соціального прогресу й постійне розширення міжнародних зв'язків та неперервність змін функціонального навантаження мови й мовлення породжують множину різновидів нових за формою і цільовим призначенням типів текстів з відповідним лексичним насиченням. У свою чергу, найрухливішою частиною словникового складу будь-якої мови є термінологічна лексика, постійний розвиток і збагачення якої є необхідною умовою та прямим наслідком прогресу в тих галузях діяльності людини, з якими ця термінологія пов'язана [1: 65].

Науковий опис особливостей перекладу фахової лексики потребує детального вивчення лексико-граматичних трансформацій, зумовлених рядом лінгвістичних явищ, про що свідчать результати сучасних лінгвістичних і перекладознавчих досліджень (Е. Скорородька, Т. Кияка, В. Карабана, Ю. Зацного, А. Єгорової, З. Комарової, Ф. Циткіної та ін.).

© Дробязко Ю.І., Лебедєва М.О., 2012

Тому метою цієї статті є визначення лексико-граматичних трансформацій, характерних для перекладу науково-технічної термінології у сфері ядерної енергетики з англійської на українську мову.

Матеріалом дослідження слугували п'ять текстів у сфері ядерної енергетики, опублікованих МАГАТЕ щодо різноманітних аспектів поводження з ядерною енергією та утилізації радіоактивних відходів.

Відомо [1: 88], що відмінною рисою науково-технічного тексту є гранично точний і чіткий виклад матеріалу при майже повній відсутності образно-емоційних виразних засобів, властивих художньому й суспільно-політичному текстам. При цьому під час перекладу термінологічної лексики науково-технічних текстів необхідно враховувати, що поняття “переклад термінів” охоплює вибір найбільш вдалого еквівалента перекладу з погляду норм мови, лінгвістичної сумісності, зрозумілості та вживаності, а також розглядається як спосіб поповнення словникового складу термінологічного шару мови перекладу шляхом калькування, поморфемного перекладу чи запозичення.

Вивчення джерел з даної проблематики [2: 165] засвідчило доцільність виділення у складі термінологічної лексики декількох «прошарків», які відрізняються сферою застосування та особливостями об'єкту, що позначається.

Перш за все, це *загальнонаукові терміни*, які використовуються в різноманітних областях знань та належать, у цілому, науковому стилю мови (*випромінювання – radiation, hazard – небезпека*). Розрізняють також *вузькоспеціальні терміни*, що закріплені за певними науковими дисциплінами (*atomic radiation, radionuclide – сфера ядерної енергетики*), *терміни-абревіатури та скорочення* (*ICP-MS - inductively coupled plasma mass spectrometer – мас-спектрометр з індуктивно зв'язаною плазмою*) [3: 55].

Поряд із наведеним групуванням термінологічної лексики, існують й інші підходи до класифікацій термінів [4: 175], що спираються на діапазон їхнього застосування та структурну побудову, як, наприклад, структурна класифікація термінів. У межах цієї класифікації терміни поділяються на *терміни-слова* (*laboratory – лабораторія*), *терміни-словосполучення* (*atomic plant – атомна електростанція*) і *багатокомпонентні терміни*, представлені три-, чотири- і більше складовими елементами (*відкритий розпад радіоактивних елементів, light amplification by stimulated emission of radiation*).

Необхідно також зазначити, що досягнення перекладацької еквівалентності, або адекватності перекладу, незважаючи на розходження у формах та семантичних системах двох мов, потребує багаточисленних та якісно різноманітних перетворень, тобто перекладацьких трансформацій, які традиційно поділяються на чотири типи: лексичні, граматичні, лексико-граматичні та лексико-семантичні. Лише за допомогою цих трансформацій, згідно з Бреус Є.В. [5: 123], перекладач може досягти еквівалентного перекладу, тобто перекладу, який здійснюється на рівні, необхідному й достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм мови перекладу. Оскільки норми оформлення науково-технічних текстів різняться в різних країнах, перекладачеві необхідно використати ряд трансформацій, щоб текст перекладу точно відповідав нормам, прийнятим для мови перекладу, у той же час чітко дотримуючись змісту вихідного тексту.

У ході нашого дослідження було встановлено, що при перекладі текстів сфери ядерної енергетики найскладнішим завданням є пошук українських відповідників англійським термінам та поняттям, а також збереження стильової відповідності текстів вимо-

гам науково-технічного дискурсу. Саме тому перекладачі досить часто використовують лексико-граматичні трансформації при перекладі слів, словосполучень і речень для найточнішої передачі їхнього змістового й стилістичного насичення. Розглянемо детальніше особливості лексико-граматичних трансформацій, що застосовуються при перекладі термінів, узагальнені нами на підставі експериментального дослідження 200 лексичних одиниць, ужитих у текстах сфери ядерної енергетики.

Найбільш частотною лексико-граматичною трансформацією є описовий переклад (приблизно 82% від загальної кількості опрацьованих одиниць). У більшості випадків описовий переклад застосовується для відтворення на українську мову термінів, приладів, явищ, назв-антропонімів, а також термінів та словосполучень із інших галузей знання. Описовий переклад є переважно незамінним, оскільки в українській мові не існує прямих відповідників для багатьох термінів і словосполучень у сфері ядерної енергетики, і тому такий вид трансформації допомагає перекладачеві розкрити змістовий план вираження слова або словосполучення мови оригіналу. Описовий переклад сприяє кращому розумінню специфічних термінів і явищ у досліджуваній сфері, проте перенасичує текст синтаксичними структурами.

Встановлено також, що використання компенсації не є характерним для текстів сфери ядерної енергетики (приблизно 17% від загальної кількості аналізованих одиниць). Здебільшого цей спосіб використовується для перекладу образних порівнянь і метафор, наявних в авторських статтях. Разом з тим, у перекладах офіційних публікацій текстів сфери ядерної енергетики, які вирізняються високим ступенем інформативності, логічності і послідовності, відсутністю конотативного та прагматичного аспектів, метод компенсації зустрічається вкрай рідко.

Використання таких лексико-граматичних трансформацій, як антонімічний переклад і дескриптивна перифраза не є характерним для перекладу текстів сфери ядерної енергетики (лише 1%), оскільки такі види трансформацій використовуються загалом у перекладах художньої літератури та поезії для надання більшої образності й яскравості текстові перекладу, а також для пояснення певних реалій та явищ життя іншої країни.

Цілком імовірно, що наведений розподіл використання лексико-граматичних трансформацій у перекладах текстів сфери ядерної енергетики викликаний значно ширшою словниковою і понятійною базою науково-технічних текстів англійської мови. У зв'язку з цим, при перекладі на українську мову текстів сфери ядерної енергетики перекладачам досить часто доводиться пояснювати, описувати декількома словами, фразою або словосполученням те поняття або явище, для якого в англійській мові існує встановлений відповідник, наприклад:

- *Occupational Radiation Protection* – *Радіаційний захист при професійному опроміненні*;
- *Scope* – *сфера застосування*;
- *Disused sealed radioactive sources* – *відпрацьовані та вилучені із використання закритим радіоактивні відходи*;
- *Radiolabelling* – *помітка радіоактивними ізотопами* [10].

Такий метод застосовується для передачі саме змісту того поняття, яке описується в англійському тексті, адже, якщо перекласти таке слово простим калькуванням, то читач, особливо не достатньо знайомий з певним напрямком технічної літератури, не

зрозуміє про що йдеться. А таке непорозуміння, особливо у сфері ядерної енергетики, може мати значні негативні наслідки як для окремої особи, так і для людства в цілому.

Перекладач не повинен калькувати ті слова, зміст яких можна передати кількома словами. Наприклад, не слід залишати у тексті англійське слово «*radiolabelling*» як «*радіолейбування*» [11]; його доцільніше перекласти як «*помітка радіоактивними ізотопами*». У такий спосіб передається не форма слова, а його зміст, що є надзвичайно важливим для науково-технічної літератури, основна функція якої – інформативна.

Нами було також встановлено, що найчастіше описовий переклад вживається на позначення певних термінів, прямих відповідників для яких не існує в українській мові, наприклад:

- *backside pumping* – *двійчасте відкачування нафти з двох свердловин двома насосами і з одним первинним двигуном* [12];
- *atomic oscillation* – *коливання атомів у кристалічній решітці*;
- *C&C* – *промивання стрижня свердловини з одночасною обробкою розчину для буріння*;
- *Kerr coefficient* – *квадратний електрооптичний коефіцієнт* [13].

У цих термінах цікавим є те, що англійські автори подають лише назву-антропонім певного явища, а українські перекладачі не калькують дані словосполучення, а дають вичерпну характеристику цього явища, роз'яснюють його і у деяких випадках прізвисько вченого, з яким пов'язується термін, просто опускається.

Іншим прикладом вживання описового перекладу складених двокомпонентних термінів, у складі яких є буквенне позначення. Аналіз матеріалу показав, що перекладачі розшифровують буквенне позначення, щоб зробити тексти зрозумілими для більш широкого кола читачів, а не лише для спеціалістів вузького спрямування, як це видно з прикладів:

- *A-gas* – *авіаційне паливо*;
- *C-invariance* – *інваріативність відносно зарядного спряження*;
- *X-irradiation* – *опромінення рентгенівськими променями* [13].

Перекладачам також досить часто доводиться використовувати описовий переклад при передачі назв певних пристроїв, установок, устаткувань тощо. При цьому під час перекладу назва не калькується, а описується принцип роботи чи дії цього пристрою, його склад, призначення або матеріал, з якого він виготовлений, наприклад:

- *sample changer* – *пристрій для зміни зразків*;
- *optical rotator* – *обертач площини поляризації світла*;
- *metal-moderated reactor* – *реактор з металічним уповільнювачем*.

Крім того, у перекладах текстів сфери ядерної енергетики можна зустріти описовий переклад певних фізичних явищ. При цьому в українському варіанті подається не лише його назва, але й характеристика цього явища, що сприяє більш чіткому розумінню самого тексту. Разом з тим, такий спосіб перекладу призводить до накопичення зайвих структур у тексті та переважує його інформативно. Розглянемо такі приклади:

- *gamma failure law* – *гамма-розподіл часу безвідмовної роботи*;
- *fusion yield* – *вихід термоядерної реакції*;
- *fast fission* – *поділ під дією швидких нейтронів* [14].

Дослідження проаналізованих одиниць виявило, що другим за частотністю застосу-

вання (приблизно 17% від загальної кількості опрацьованих одиниць) є спосіб компенсації. Така частотність є закономірною, адже англійська мова вирізняється лаконічністю, особливо у науково-технічному стилі, у той час як в українській мові спостерігається протилежне явище. Цей стиль характеризується частим вживанням кліше, сталих виразів, довгих словосполучень. Саме тому для адекватної передачі змісту та форми тексту при перекладі з англійської мови на українську текстів науково-технічного характеру, перекладачам доводиться використовувати метод компенсації, з тим, щоб текст перекладу відповідав стилістичним та функціональним вимогам українського науково-технічного тексту. Прикладами таких трансформацій можуть слугувати:

- *'shall' statements* – формулювання «повинен, повинна, повинно, повинні»;
- *related controls* – відповідні засоби контролю;
- *commissioning* – введення в експлуатацію [14].

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що використання компенсації не є широким явищем для перекладу текстів сфери ядерної енергетики, які характеризуються високим ступенем лаконічності і логічності викладу інформації. Разом з тим, цей спосіб вживають для перекладу образних порівнянь і метафор, які можна зустріти у авторських статтях, присвячених ядерній тематиці.

Таким чином, виконаний нами аналіз лексико-граматичних трансформацій, застосованих під час перекладу лексичних одиниць сфери ядерної енергетики, показав, що найчастотнішим способом перекладу термінів з англійської мови на українську є описовий (82% опрацьованих одиниць), у той час, коли компенсація є менш вживаною (17%). Методи антонімічного перекладу і дескриптивної перифрази не є характерними для перекладу термінів сфери ядерної енергетики (лише 1% від проаналізованих одиниць). Саме тому подальші дослідження особливостей відтворення українською мовою термінів сфери ядерної енергетики мають спрямовуватися у межах поглибленого вивчення описового способу їх перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борсукова М.А. Лексические закономерности научно-технического перевода (методическое пособие). – М.: Академия Наук СССР, 1988. – 112 с.
2. Гринев С.В. Введение в терминоведение. – М.: Московский лицей, 1993. – 309 с.
3. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Международные отношения, 2007. – 248 с.
4. Зелінська Н. В. Гуманістичний характер українського наукового стилю як вияв національної ментальності // Збірник праць Українського Вільного Університету. – Мюнхен, Львів, 1993. – Вип. 16. – С. 316-322.
5. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). – Вінниця: Нова книга, 2003. – 214 с.
6. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Лексичні, термінологічні та жанрово – стилістичні труднощі. – Вінниця: Вид. «Нова Книга», 2001. – 301 с.
7. Иванов А.О. Интернациональное в языке и мышлении и проблемы переводимости // Национальное и интернациональное в развитии языков: Межвузовский сборник научных трудов. – Иваново, 1984. – С. 130-135.

8. Комісаров В.М. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
9. Латишев Л.К. Курс перекладу: Еквівалентність перекладу і способи її досягнення. – М.: Международные отношения, 1981. – 248 с.

ІЛЮСТРАТИВНІ МАТЕРІАЛИ

10. IAEA Safety Standards for protecting people and the environment Management of Waste from the Use of Radioactive Material and Education Safety Guide No. WS-G-2.7. Нормы безопасности МАГАТЭ, 2007. – 189 с.

11. Code of Conduct on Safety and Security of Radioactive Sources, 2005. – 201 p. Кодекс по поведенню по забезпеченню безпеки і збереженню радіоактивних джерел

12. Code of Conduct on the Safety of Research Reactors, 2003. – 174 p. Кодекс поведення по безпеці дослідницьких реакторів.

13. Protecting against all possible sources of ionizing. Depleted Uranium, 2008. – 56 p. Обезпечення захисту від всіх можливих джерел іонізуючого. Обіднений уран.

14. SAFETY STANDARDS. Occupational Radiation Protection, 2008. – 169 p. СЕРИЯ НОРМ МАГАТЭ ПО БЕЗОПАСНОСТИ. Радиационная защита при профессиональном облучении.

УДК 811.161.2:621.56/59

Южакова О.І.
(Одеса, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТЕРМІННИХ ВАРІАНТІВ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (на матеріалі термінології холодильної техніки)

Стаття присвячена розгляду особливостей термінних варіантів сфери штучного холоду в українській та російських мовах на фонетичному, словотвірному, синтаксичному та семантичному рівнях; описано певні варіантні пари, переклад яких може призводити до помилок.

Ключові слова: термін, варіант, варіантність, холодильна техніка.

Статья посвящена рассмотрению особенностей вариантов терминов в области искусственного холода в украинском и русском языках на фонетическом, словообразовательном, синтаксическом и семантическом уровнях; описаны такие вариантные пары, перевод которых может приводит к ошибкам.

Ключевые слова: термин, вариант, вариантность, холодильная техника.

The article encompasses peculiarities of the term variants in the domain of refrigeration in the Ukrainian and Russian languages at the phonetic, word-forming, syntactic and semantic levels, it also describes certain variant pairs that are difficult to translate which can cause mistakes.

Key words: term, variant, variation, refrigeration engineering.